

DOI: 10.31376/2411-5177-2019-7-125-131

УДК 719(478)(094)

Харковенко Р. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПАМ'ЯТКООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

У статті розглядаються та аналізуються особливості пам'яткоохоронного законодавства Республіки Молдова.

Ключові слова: охорона культурної спадщини, об'єкт культурної спадщини, пам'ятка.

Після розпаду СРСР кожна з пострадянських країн пройшла свій власний шлях розвитку у сфері охорони культурної спадщини. Станом на 1991 р. всі 15 пострадянських країн мали рівні позиції і можливості, а вже сьогодні можна констатувати низку відмінностей та особливостей у пам'яткоохоронній галузі кожної з них.

На нашу думку, східноєвропейську систему охорони культурної спадщини необхідно розглядати у контексті амбіцій європеїзації після 1991 р. через підписання міжнародних угод та прийняття національного законодавства.

Проголосивши про незалежність, в колишніх союзних республіках, очільники країн приступили до формування законодавства про охорону пам'яток культурної спадщини (далі – пам'яток). В період 1992-2000 рр. були прийняті національні закони про охорону культурної (історико-культурної) спадщини. У деяких державах за основу прийняті модельні акти і міжнародні угоди, в інших державах (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) певний час домінувала радянська концепція охорони пам'яток, яка була уточнена в 2010–2016 рр., а в деяких країнах – переглянута (наприклад, в Республіці Молдова сформовано принципово нове законодавство). В цілому, досвід вказаної держави у пам'яткоохоронній галузі є досить цікавим.

З 1991 р. Республіка Молдова успадкувала цілу інфраструктуру й систему заходів від радянського часу, але, водночас, виникла потреба їхньої реорганізації відповідно до політики незалежної держави. Можна прослідкувати ці процеси на прикладі державної охорони пам'яток, де увага перемістилася на національну спадщину із офіційним визнанням нерухомої спадщини меншин як частини культурного ландшафту. У той же час поганий стан частини важливих будівель, що перебували під охороною держави, та агресивна комерціалізація міського громадського простору посилили міський активізм у Кишиневі. Основною ідеєю руху було негайне втручання громадськості у захист культурної спадщини, оскільки держава не в змозі виконати свій обов'язок і забезпечити її збереження.

Законодавчу базу Республіки Молдова у сфері охорони культурної спадщини становлять Конституція Республіки Молдова (1994 р.) [4], Закон «Про культуру» (1999 р.) [7], Закон «Про охорону пам'ятників» (1993 р.) [8].

Тенденцією останніх років серед країн пострадянського простору є прийняття документів стратегічного характеру, в яких відображені питання охорони і відновлення культурної (історико-культурної) спадщини в контексті розвитку галузі культури. В Молдові Стратегія розвитку культури «Культура – 2020», затверджена постановою Уряду Республіки Молдова від 09.04.2014 № 271 [10].

Безумовно, найважливішою віхою у сфері охорони культурної спадщини Республіки Молдова було прийняття Закону «Про охорону пам'ятників» від 22.06.1993 № 1530-ХІІ (далі – Закон) [8]. Він став основою у процесі виявлення, дослідження, обліку, охорони, збереження та популяризації пам'яток.

Відповідно до статті 1 Закону пам'ятки – це об'єкти або комплекси об'єктів, що мають історичну, художню або наукову цінність, є свідченням розвитку цивілізації на території республіки, а також духовного, політичного, економічного і соціального розвитку та зареєстровані в Переліку пам'яток Республіки Молдова, що охороняється державою (далі –

Перелік пам'яток). Всі пам'ятки, які розташовані на території Республіки Молдова, є частиною її культурного і природного надбання та охороняються державою [8].

До пам'яток, що є частиною культурного надбання, відносяться:

– твори монументальної архітектури, скульптури та живопису, елементи або структури археологічного типу, написи, гроти і групи елементів, що мають національну або міжнародну цінність з історичної, художньої чи наукової точки зору;

– комплекси: групи окремих або групових споруд, які завдяки своїй архітектурі, пейзажній єдності і цілісності, мають національну або міжнародну цінність з історичної, художньої чи наукової точки зору;

– ландшафти: творіння людини або твори, створені в результаті взаємодії людини і природи, а також зони, що включають археологічні місцевості, які мають національну або міжнародну цінність з історичної, естетичної, етнографічної або антропологічної точки зору.

До пам'яток, що є частиною природного надбання, відносяться:

– фізичні та біологічні утворення, які мають національну або міжнародну цінність з естетичної або наукової точки зору;

– геологічні та фізіографічні утворення і зони, які становлять середовище проживання тварин та рослин різних видів, яким загрожує зникнення, мають національну або міжнародну цінність з точки зору науки чи збереження;

– природні ландшафти або природні зони, що мають національну або міжнародну цінність з точки зору науки, збереження чи природної краси.

Пам'ятками можуть бути об'єкти, які добре збереглися в цілому, їх фрагменти або руїни.

При наданні об'єкту статусу пам'ятки неприпустима будь-яка дискримінація хронологічного, етнічного, конфесійного чи іншого характеру. Естетична, функціональна або матеріальна цінність пам'ятки є вторинною по відношенню до історичної.

У Республіці Молдова центральним органом виконавчої влади, відповідальним за охорону культурної спадщини, є Міністерство освіти, культури та досліджень (далі – Міністерство). Також у цій сфері функціонують Національна рада з пам'яток, що зводяться в громадських місцях, Національне агентство археології, Національна комісія із захисту нематеріальної культурної спадщини, Національний центр із зберігання та популяризації нематеріальної культурної спадщини [4].

Згідно із статтею 4 Закону Перелік пам'яток складається на основі всебічних досліджень, які здійснюють Міністерство та підвідомчі йому установи, Міністерство архітектури і будівництва, Державний департамент з охорони навколишнього середовища і природних ресурсів, Державна архівна служба (далі – державні органи з охорони пам'яток), а також Академія наук, вузи, громадські фонди, вчені, музейні та бібліотечні працівники, приватні особи [8].

Перелік пам'яток уточнюється і разом з висновком передається Міністерством Парламенту Республіки Молдова на затвердження. Рішення державних органів з охорони пам'яток щодо виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації пам'яток обов'язкові для виконання всіма фізичними та юридичними особами. Умови здійснення права власності на пам'ятки, включаючи встановлені Законом обмеження, обов'язкові і поширюються на всіх суб'єктів, які мають право власності, незалежно від виду власності та юридичного статусу власника [8].

Розпоряджатися державними пам'ятками мають право Парламент, районні, міські і комунальні ради. Повітові, муніципальні, міські і комунальні ради є власниками державних пам'яток, що знаходяться на території району, міста або комуни. Правом розпоряджатися пам'ятками, які є приватною власністю, володіють їхні власники. Пам'ятки, які не мають власників або власники яких невідомі переходять у власність держави в порядку, встановленому законодавством Республіки Молдова [8].

Продаж, дарування або відчуження пам'яток, які є приватною власністю, дозволяється при обов'язковому повідомленні про це державних органів з охорони пам'яток. При купівлі-продажу пам'яток держава має перевагу.

Державна охорона пам'яток включає планування і забезпечення робіт з їх виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації; розширення матеріальної бази; використання і доступності пам'яток для різних досліджень, навчального процесу та пропаганди. Державну охорону здійснюють Парламент та Уряд Республіки Молдова, районні, міські і комунальні ради, голови районів [3, с. 147].

Розглянемо компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування Республіки Молдова у сфері охорони культурної спадщини:

1. До компетенції Парламенту входить: державна політика у сфері виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації пам'яток, які є культурним і природним надбанням; затвердження Переліку пам'яток; затвердження державної програми з охорони, консервації та реставрації пам'яток; фінансування цієї програми і надання безоплатних субсидій за рахунок державного бюджету.

2. До компетенції Уряду входить: складання Переліку пам'яток; складання державної програми з охорони, консервації та реставрації пам'яток; фінансування цієї програми за рахунок державного бюджету.

3. До компетенції районних, муніципальних, міських і комунальних рад входить: складання Переліку пам'яток місцевого значення; складання програм з охорони, консервації та реставрації пам'яток місцевого значення; фінансування цих програм і надання безоплатних субсидій за рахунок місцевих бюджетів [1, с. 44].

Для запобігання пошкодження пам'яток державні органи з охорони пам'яток спільно з Міністерством архітектури і будівництва та Академією наук складають перелік захисних зон пам'яток і представляють його Уряду Республіки Молдова на затвердження. Міністерство розробляє Положення про втручання в захисні зони пам'яток та їх використання [7]. Захисні зони встановлюються в результаті проведення досліджень на підставі документально підтверджених висновків, що затверджуються державними органами з охорони пам'яток. Висновки, що стосуються захисних зон пам'яток, обов'язково враховуються при складанні генерального плану забудови міст і сіл.

Для забезпечення цілісності пам'яток їх власники зобов'язані вживати заходів щодо їх захисту, охорони й нагляду, дотримуватися умов договорів на їх використання та Положення про втручання в захисні зони пам'яток та їх використання. Відповідальність за охорону пам'яток, які не передані у власність, користування або на зберігання спеціалізованим установам, покладені на органи місцевого самоврядування [9, с. 104].

Власники, які володіють, використовують або зберігають пам'ятки, що мають історичну, художню або наукову цінність, враховані або включені до Переліку пам'яток, зобов'язані дотримуватися вимог Закону. Це положення має включатися в документи на право власності, купівлі-продажу або здачі в оренду. Контроль за дотриманням заходів з охорони пам'яток і вирішення питань, пов'язаних з ним, покладається на Уряд Республіки Молдова, голів районів.

Для проведення робіт з виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації пам'яток на науковій основі державні органи з охорони пам'яток зобов'язані створювати наукові ради і комісії, консультиватися з фахівцями (пам'яткоохоронцями, реставраторами, музейними працівниками, юристами), керуючись відповідними висновками при складанні Переліку пам'яток, а також при подальшому включенні пам'яток до цього Переліку [1, с. 45].

Відповідно до статті 17 Закону контроль за проведенням робіт з виявлення та вивчення пам'яток здійснюють державні органи з охорони пам'яток, які приймають рішення про надання або про скасування статусу пам'ятки. Перелік пам'яток переглядається кожні три роки на основі додаткових списків [8].

Об'єкти, документація на які підготовлена для надання їм статусу пам'ятки, щоб уникнути пошкодження беруться під охорону Законом з дня розробки актів про їх подання для

надання статусу пам'ятки. Міністерство доводить цей факт до відомих органів місцевого самоврядування, на території яких знаходяться пам'ятки, або їх власника. Якщо власник об'єкта, документація на який підготовлена для надання йому статусу пам'ятки, не бажає цього, державні органи з охорони пам'яток вносять пропозицію в Парламент або Уряд Республіки Молдова про його викуп державою.

Стосовно виявлення пам'яток, то необхідно зазначити, що фізичні або юридичні особи, які виявили в процесі будь-яких робіт на місцевості археологічні залишки, яким можна надати статус пам'ятки, зобов'язані припинити роботи і протягом 48 годин письмово повідомити про це органи місцевого самоврядування, на території яких знаходяться ці залишки, а також Міністерству для їх охорони та консервації.

Експедиції, що займаються відкриттям, збором і поданням для реєстрації невідомих пам'яток Республіки Молдова, отримують дозвіл Міністерства, а археологічні експедиції – й Академії наук. Держава заохочує діяльність громадських фондів та приватних осіб, спрямовану на освоєння і використання пам'яток та їх захисних зон.

Згідно із статтею 23 Закону консервація та реставрація пам'яток ґрунтується на загальноприйнятих наукових принципах і нормах. Консервація пам'яток є простішою порівняно з роботами з реставрації або реконструкції. Реставрація за допомогою ремонту та відповідних робіт з консервації повинна бути спрямована в першу чергу на попередження погіршення аварійного стану і руйнування, збереження справжніх структур пам'яток, не порушуючи їх історичну, художню або наукову цінність [8].

Державні органи з охорони пам'яток зобов'язані систематично вивчати стан пам'яток з метою розробки науково обґрунтованих програм з консервації і реставрації та їх своєчасного матеріального й документального забезпечення. Замовниками робіт з консервації, реставрації або ремонту можуть бути власники пам'яток. Державні органи з охорони пам'яток в особі своїх уповноважених можуть виступати замовниками робіт з консервації, реставрації або ремонту, надаючи власникам пам'яток допомогу фахівцями, а також матеріальну і фінансову допомогу [2, с. 318].

Власники земельних ділянок, на яких знаходяться пам'ятки, зобов'язані надавати їх у розпорядження вчених для проведення досліджень. Державні органи та установи, на замовлення яких проводяться роботи з консервації і реставрації, оплачують їх тільки після затвердження відповідних документів Міністерством.

Відповідно до статті 35 Закону фінансування діяльності з виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації пам'яток здійснюється за рахунок державного бюджету через Міністерство, за рахунок місцевих бюджетів, за рахунок орендних виплат, включаючи за землю в захисних зонах пам'яток, за рахунок відрахувань з прибутку від туризму, з прибутку підприємств, що перешкоджають охороні пам'яток, з прибутку органів державного страхування на основі укладених угод, з доходів і пожертвувань організацій, які відповідно до їх статутної діяльності займаються охороною пам'яток, з фондів та пожертвувань фізичних і юридичних осіб, а також з інших джерел [8]. Тобто, ми бачимо широкий спектр джерел фінансування сфери охорони пам'яток.

Для підтримки діяльності, спрямованої на виявлення, вивчення, охорону, консервацію та реставрацію пам'яток дозволяється їх купівля-продаж в межах Республіки Молдова, видання поштових листівок, календарів, марок, організація туризму. Доходи від цієї діяльності перераховуються на спеціальні рахунки Уряду Республіки Молдова, органів місцевого самоврядування або на рахунки громадських фондів з охорони пам'яток.

Уряд Республіки Молдова щорічно передбачає в державному бюджеті центральний фонд реставрації та центральний фонд виняткового втручання, які розподіляються Міністерством [2, с. 320]. Розмір вказаних фондів встановлюється на підставі пропозицій Міністерства.

Місцеві ради адміністративно-територіальних одиниць першого і другого (обласного й районного) рівнів передбачають в своїх річних бюджетах необхідні суми для проведення робіт з

виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації пам'яток, розташованих на їх території, на підставі пропозицій Міністерства [8].

З метою надання матеріальної підтримки при здійсненні робіт з виявлення, вивчення, охорони, консервації та реставрації пам'яток, власниками яких є фізичні та юридичні особи, Уряд Республіки Молдова на підставі висновку Міністерства може надавати вказаним особам кредити з погашенням їх в розстрочку, безпроцентні в разі, якщо вони доводять, що не в змозі понести необхідні витрати.

Згідно із статтею 49 Закону державні органи з охорони пам'яток підтримують діяльність громадських фондів, спрямовану на виявлення, вивчення, охорону, консервацію, реставрацію та пропаганду пам'яток (безпосередню участь членів фондів в цій діяльності, залучення ними фінансової допомоги у вигляді пожертвувань підприємств, організацій і приватних осіб). Зазначені органи мають право надавати громадським фондам необхідну для роботи інформацію про пам'ятки, програми із їх консервації, реставрації або ремонту. У свою чергу громадські фонди можуть брати участь в розробці програм з охорони, консервації та реставрації пам'яток [8].

Відповідно до статті 52 Закону фізичні та юридичні особи, які заподіяли шкоду пам'ятці або його захисній зоні, зобов'язані привести їх у первісний стан, а при неможливості це зробити – відшкодувати збиток у встановленому чинним законодавством Республіки Молдова порядку [8; 11].

Невиконання вимог Закону тягне за собою позбавлення права власності, володіння або користування пам'ятками або їх евакуацію. У передбачених законодавством Республіки Молдова випадках пам'ятки можуть бути конфісковані за рішенням компетентної судової інстанції. Будь-яка діяльність, що загрожує збереженню пам'яток, повинна бути узгоджена з державними органами з охорони пам'яток або з органами місцевого самоврядування. Забороняється проведення і фінансування будь-яких робіт, на які не отримано дозволу компетентних органів.

Крім того, за руйнування або псування пам'яток у Республіці Молдова передбачена кримінальна відповідальність (стаття 221 Кримінального Кодексу Республіки Молдова) [11].

Необхідно зазначити, що промислові та сільськогосподарські підприємства, розташовані в резерваціях або захисних зонах пам'яток, включених до Переліку пам'яток, а також підприємства, діяльність яких негативно позначається на збереженні пам'яток, завдає шкоди їх естетичній, художній та історичній цінності, зобов'язані відрахувати до місцевих бюджетів від 0,5 % до 5 % свого прибутку згідно з рішенням районних, муніципальних, міських або комунальних рад відповідно до висновку Міністерства.

Виконання наказу державних органів з охорони пам'яток, згідно з яким забороняється будь-яка діяльність, що загрожує пам'яткам або завдає шкоди їх захисним зонам, обов'язкове для всіх фізичних та юридичних осіб. Цей наказ скасовується органом, який його видав. Органи державної влади Республіки Молдова мають право змінювати умови зберігання та консервації пам'яток. Вони можуть змінити власника в разі, якщо статус пам'ятки і положення договору порушені.

Отже, система правового захисту культурної спадщини повинна бути побудована на основі вимог національної безпеки за допомогою єдиного структурування об'єктів охорони, у вигляді завершеного і функціонально ефективного правового інституту правоохоронної діяльності [5, с. 158]. Адже, національні інтереси в соціальній сфері полягають у забезпеченні захищеності та збереження об'єктів культурної спадщини та пам'яток від внутрішніх і зовнішніх, існуючих та потенційних загроз. Нові підходи вимагають визначення культурної спадщини в якості безпосереднього об'єкта національної безпеки.

Сучасна система освіти Республіки Молдова недостатньо приділяє уваги залученню особистості до культури, наслідком чого є відсутність розуміння і сприйняття культурної спадщини, дбайливого ставлення до її збереження. Починаючи з середини 90-х років минулого століття, коли культурну спадщину почали супроводжувати очевидні ризики антропогенного

характеру (нерегламентована забудова, збройні конфлікти, вандалізм як наслідок падіння ідеалів культури, тероризм та геноцид), стала очевидною проблема професійної підготовки фахівців пам'яткоохоронного профілю [6, с. 71].

Проте, вищі навчальні заклади ще не усвідомили, на жаль, важливість навчання студентів цієї галузі. Навіть юристи недостатньо знають особливості законодавства про охорону культурної спадщини і не вміють застосовувати його на практиці. Ці обставини свідчать про необхідність введення в навчальний процес на гуманітарних спеціальностях («Історія», «Правознавство», «Музейна справа», «Бібліотекознавство», «Мистецтво-знавство», «Туризм» тощо), а також на спеціальності «Архітектура» обов'язкової базової дисципліни «Правова охорона культурної спадщини». В установах освіти доцільно організувати навчання з різних правових аспектів охорони, використання і відновлення культурної спадщини.

В цьому плані може бути корисний досвід Республіки Білорусь: з 1 вересня 2016 року в установах освіти викладається спецкурс «Правова охорона історико-культурної спадщини» [5, с. 159].

Таким чином, дуже важливо зберегти нащадкам в гідному вигляді пам'ятки минулого. Для цього необхідно посилити виховну складову із залучення молоді до культури та її спадщини, правильно організувати навчання, як в системі вищої освіти, так і в системі підвищення кваліфікації кадрів з різних правових аспектів охорони культурної спадщини, а також приділити особливу увагу популяризації культурної спадщини [10].

Враховуючи викладене, необхідно зазначити, що пам'яткоохоронна галузь Республіки Молдова разом із переважною більшістю пострадянських держав навіть після розпаду СРСР розвивається за його інерцією. Країни колишнього СРСР, готуючи власне законодавство у сфері охорони культурної спадщини, у переважній більшості орієнтуються і переймають досвід саме російського законодавства як «флагмана» на пострадянському просторі. Це можна пояснити спільною історією, традиціями, основами державного управління, політичними поглядами тощо. Звісно, що є й ті, які копіюють під кальку досвід європейських країн, не враховуючи своїх власних ментальних та культурних особливостей. І, як показує практика, нічого доброго й хорошого з цього не варто очікувати, адже не можна брати стовідсотково чийсь готовий досвід і наївно думати, що він буде дієвим у іншій країні. Ми переконані, що запозичення міжнародних практик, безумовно, потрібне, але кожен народ має пройти свій еволюційний шлях у різних сферах життєдіяльності, враховуючи і пам'яткоохоронну галузь. Всі держави різні, особливі, цікаві і в цьому різноманітність світу.

1. Боршевский А., Ищуков Ю. Историко-правовые основы сохранения культурного наследия в Молдове. *Культура: управление, экономика, право*. 2007. № 2. С. 43–45.
2. Гуманитарное законодательство государств-участников СНГ: общая характеристика и тенденции развития / Н. Волкова [и др.]; под науч. ред. В. И. Лафитского. М.: ИЗиСП, 2012. 464 с.
3. Иванов В. Конституционное право Республики Молдова. *Ziarul Moldovenesc*, Кишинев. 2000. – С. 146–148.
4. Конституция Республики Молдова – официальный текст. *Monitorul Oficial*. 1994. Nr.1. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496 &lang=2>.
5. Мартыненко И. Кодификация законодательства об охране объектов культурного наследия: первый опыт в СНГ. *Седьмой пермский конгресс ученых-юристов: материалы всеросс. науч.-практ. конф.* (г. Пермь, ПГНИУ, 18-19 нояб. 2016 г.). Пермь, 2016. С. 158–160.
6. Мартыненко И. Применение мер правовой защиты объектов национального историко-культурного наследия: опыт государств-участников СНГ. *Наследие и современность*. 2018. №1. С. 66–83.
7. О культуре: Закон Республики Молдова от 27.05.1999. *Monitorul Oficial*. 1999. Nr. 83–86. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view &view=doc&id=311664&lang=2>.
8. Об охране памятников: Закон Республики Молдова от 22.06.1993. *Monitorul Oficial*. Nr. 15–17. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=333558&lang=2>.
9. Рудика Н. До питання про охорону пам'яток археології в європейських країнах. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2011. Вип. 20. С. 103–111.

10. Стратегия развития культуры «Культура – 2020». Приложение 1 к Постановлению Правительства Республики Молдова № 271 от 9 апреля 2014 г. *Monitorul Oficial*. 2014. Nr. 92–98. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=352588&lang=2>.

11. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002. *Monitorul Oficial*. 2009. Nr. 72-74. URL : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

В статье рассматриваются и анализируются особенности памятникоохранного законодательства Республики Молдова.

Ключевые слова: охрана культурного наследия, объект культурного наследия, памятник.

The article examines and analyzes the features of the Monument Protection Legislation of the Republic of Moldova. The Law of the Republic of Moldova «On the Protection of Monuments» of 22.06.1993 № 1530-XII, which is the basis for regulating the sphere of protection of the cultural heritage of Moldova, has been studied in detail.

In addition, the process of state accounting of cultural heritage monuments and methodological approaches to the study of cultural heritage objects are investigated. There is determined an understanding of the accounting of cultural heritage monuments as a prerequisite for their preservation and effective use.

It should be noted that the monument's protection sphere of the Republic of Moldova's, along with the vast majority of post-Soviet states, has developed even after the collapse of the USSR beyond its inertia. The countries of the former USSR, while elaborating their own legislation in the field of protection of cultural heritage, are overwhelmingly oriented and adopting the experience of the Russian legislation as a «flagship» in the post-Soviet space. This can be explained by common history, traditions, foundations of public administration, political views, etc. Of course, there are those who are copying the experience of European countries, without taking into account their own mental and cultural characteristics. However, as practice shows, nothing good can be expected from this, because one cannot take completely another ready experience and naively think that it will absolutely suite to a separate country. We are convinced that it is necessary to borrow international practices, but each nation must go its own evolutionary way in different spheres of life and work out its own agenda. All states are different, special and interesting what means that amazing diversity of our world.

Keywords: protection of cultural heritage, object of cultural heritage, monument.

1. Borshevskij A., Ishhukov Ju. Istoriko-pravovye osnovy sohraneniya kul'turnogo nasledija v Moldove. *Kul'tura: upravlenie, jekonomika, pravo*. 2007. № 2. S. 43–45.

2. Gumanitarnoe zakonodatel'stvo gosudarstv-uchastnikov SNG: obshhaja harakteristika i tendencii razvitija / N. Volkova [i dr.]; pod nauch. red. V. I. Lafitskogo. M.: IZiSP, 2012. 464 s.

3. Ivanov V. Konstitucionnoe pravo Respubliki Moldova. *Ziarul Moldovenesc*, Kishinev. 2000. – С. 146–148.

4. Konstitucija Respubliki Moldova – oficial'nyj tekst. *Monitorul Oficial*. 1994. Nr.1. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496 &lang=2>.

5. Martynenko I. Kodifikacija zakonodatel'stva ob ohrane ob#ektov kul'turnogo nasledija: pervyj opyt v SNG. *Sed'moj permskij kongress uchenyh-juristov: materialy vsereoss. nauch.-prakt. konf. (g. Perm', PGNIU, 18-19 nojab. 2016 g.)*. Perm', 2016. S. 158–160.

6. Martynenko I. Primenenie mer pravovoj zashhity ob#ektov nacional'nogo istoriko-kul'turnogo nasledija: opyt gosudarstv-uchastnikov SNG. *Nasledie i sovremennost'*. 2018. №1. S. 66–83.

7. O kul'ture: Zakon Respubliki Moldova ot 27.05.1999. *Monitorul Oficial*. 1999. Nr. 83–86. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view &view=doc&id=311664&lang=2>.

8. Ob ohrane pamjatnikov: Zakon Respubliki Moldova ot 22.06.1993. *Monitorul Oficial*. Nr. 15–17. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php? action=view&view=doc&id=333558&lang=2>.

9. Rudika N. Do pitannya pro ohoronu pam`jatok arheologii v evropejs'kih kraimah. *Praci Centru pam`jatkoznavstva*. 2011. Vip. 20. S. 103–111.

10. Strategija razvitija kul'tury «Kul'tura – 2020». Prilozhenie 1 k Postanovleniju Pravitel'stva Respubliki Moldova № 271 ot 9 aprelja 2014 g. *Monitorul Oficial*. 2014. Nr. 92–98. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=352588&lang=2>.

11. Ugolovnyj kodeks Respubliki Moldova ot 18.04.2002. *Monitorul Oficial*. 2009. Nr. 72-74. URL : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.